

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ

HARMONIZATION OF THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE WITH EUROPEAN CIVIL PROCEDURE

Сулейманова С.Р., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного процесу

Національний університет «Одеська юридична академія»

Одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасного українського цивільного процесу є його гармонізація із стандартами Європейського Союзу. На сьогодні Україна у цій сфері вже має значні досягнення. Важливим кроком на шляху гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом стала судова реформа 2016 року, спрямована на підвищення рівня захисту прав і запровадження європейських та загальносвітових стандартів цивільного правосуддя, яка базується на концепції європеїзації українського цивільного процесу та наближення його до кращих європейських зразків, заклала підґрунтя для змін як у судуострої України, так і у здійсненні правосуддя у цивільних справах. У структурі нового Верховного Суду функціонує чотири касаційні суди, зокрема Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд і Велика Палата Верховного Суду, що, на відміну від попередньої структури, отримало схвалення міжнародними експертами. Судову практику Верховного Суду було виведено на новий рівень, де основним завданням суду є забезпечення єдності національної судової практики. Разом з тим, вагому кількість змін до цивільного процесуального законодавства України, спрямованих, серед іншого, і на гармонізацію цивільного процесу України з європейським цивільним процесом, було внесено шляхом оновлення Цивільного процесуального кодексу України у 2017 році. Нині чинне цивільне процесуальне законодавство в цілому відповідає законодавству ЄС. Зокрема, положенням визначеним в Спільних мінімальних стандартах цивільного процесу в Європейському Союзі, ухвалених у липні 2017 р. Резолюцією Європейського Парламенту, основним завданням яких є забезпечення прав особи шляхом встановлення мінімальних стандартів щодо початку, проведення і завершення провадження з розгляду цивільних справ у судах держав-членів, з метою забезпечення якісно нового етапу гармонізації цієї галузі права, що відображає загальне прагнення спільноти до визначення єдиних підходів до основних положень цивільного процесу, які, за задумом авторів цих реформ, мають застосовуватися як до транскордонних, так і до внутрішніх спорів. Утім, все ще залишається необхідність подальшої гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом. Оскільки Цивільний процесуальний кодекс України із законодавством ЄС наразі гармонізовано не повною мірою.

Ключові слова: гармонізація, цивільний процес України, європейський цивільний процес, реформа судочинства, законодавчі новели.

One of the priority areas of development of the modern Ukrainian civil process is its harmonization with the standards of the European Union. Today, Ukraine already has significant achievements in this field. An important step on the way to the harmonization of the civil process of Ukraine with the European civil process was the judicial reform of 2016, aimed at increasing the level of rights protection and the introduction of European and global standards of civil justice, which, based on the concept of Europeanization of the Ukrainian civil process and bringing it closer to the best European models, laid grounds for changes both in the judicial system of Ukraine and in the administration of justice in civil cases. The structure of the new Supreme Court includes four courts of cassation, including the Administrative Court of Cassation, the Economic Court of Cassation, the Criminal Court of Cassation, the Civil Court of Cassation and the Grand Chamber of the Supreme Court, which, unlike the previous structure, has received approval from international experts. The judicial practice of the Supreme Court was brought to a new level, where the main task of the court is to ensure the unity of national judicial practice. At the same time, a significant number of changes to the civil procedural legislation of Ukraine, aimed, among other things, at harmonizing the civil procedure of Ukraine with the European civil procedure, were introduced by updating the Civil Procedure Code of Ukraine in 2017. Currently, the current civil procedural legislation generally corresponds to EU legislation. In particular, the provisions defined in the Common Minimum Standards of Civil Procedure in the European Union, adopted in July 2017 by the Resolution of the European Parliament, the main task of which is to ensure the rights of the individual by establishing minimum standards for the initiation, conduct and conclusion of civil proceedings in the courts of states members, in order to ensure a qualitatively new stage of harmonization of this field of law, which reflects the community's general desire to define uniform approaches to the main provisions of the civil process, which, according to the authors of these reforms, should be applied to both cross-border and domestic disputes. However, there is still a need for further harmonization of the Ukrainian civil process with the European civil process. Since the Civil Procedure Code of Ukraine is not fully harmonized with EU legislation at the moment.

Key words: harmonization, civil process of Ukraine, European civil process, judicial reform, legislative amendments.

Постановка проблеми. Упродовж десятиліть існувала значна взаємодія між правом Європейського Союзу (далі – ЄС) і національним процесуальним правом. Наслідком такої взаємодії став значний вплив права ЄС, як на національне процесуальне право в цілому, так і на національні суди. Однак наразі цей вплив більшою мірою залишається фрагментарним. Зважаючи на це, одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасного українського цивільного процесу є його гармонізація із стандартами ЄС. Така пріоритетність обумовлена, серед іншого, ратифікацією Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [2] та законодавчо визначена у положеннях Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [3]. На сьогодні Україна у цій сфері вже має значні досягнення. Утім,

попри, безсумнівно, помітний прогрес, гармонізація цивільного процесу України з європейським цивільним процесом залишається не завершеною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що питання гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом неодноразово привертало увагу вітчизняних науковців. Серед таких, зокрема: О. В. Гетманцев, О. М. Великорода, І. О. Ізарова, Л. А. Кондрат'єва, Т. Я. Фортуна та ін. Проте більшість наявних досліджень і публікацій мають переважно обмежений характер та не враховують останніх законодавчих змін.

Метою статті є аналіз поточного стану та перспектив гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим кроком на шляху гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом стала конституційна реформа, започаткована прийняттям Закону

Україні «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401–VIII від 2 червня 2016 р. [4] та спрямована на підвищення рівня захисту прав і запровадження європейських та загальносвітових стандартів цивільного правосуддя [5, с. 55]. Базуючись на концепції європеїзації українського цивільного процесу та наближення його до кращих європейських зразків ця реформа заклала підґрунтя для змін, як у судової України, так і у здійсненні правосуддя у цивільних справах.

Так, зокрема, найсуттєвішим нововведенням Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [4] щодо судової стала ліквідація вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України, як окремих структурних ланок судової влади. Як відомо, до внесення змін судова система в Україні складалася з місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів (Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України та Вищого адміністративного суду України) та Верховного Суду України. Утім, така система судової неодноразово критикувалася Венеціанською комісією, яка у свої висновках наголошувала на тому, що Верховний Суд України, обмежуючись переглядом рішень вищих судів на підставі відсутності єдності касаційної судової практики, фактично не функціонує як касаційний суд [6; 7]. З огляду на це, реструктуризація судової системи України стала цілком очікуваним кроком.

У структурі нового Верховного Суду функціонуватимуть чотири касаційні суди, зокрема Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд і Велика Палата Верховного Суду. Варто відзначити, що такі нововведення отримали схвалення міжнародними експертами [8], що цілком логічно. Адже це призвело до повернення Верховному Суду функції касації та не лише номінального, а й реального визнання його статусу як вищого судового органу. У результаті реформи судова практика Верховного Суду була виведена на новий рівень, де основним завданням суду є забезпечення єдності національної судової практики. Практика Верховного Суду вийшла на абсолютно новий якісний рівень щодо реалізації вимог верховенства права та права на справедливий суд, відмовившись від суто догматичного тлумачення права та надмірного формалізму, притаманного раніше українській судовій практиці [9, с. 100].

Чітко простежується й гармонізація цивільного процесу України з європейським цивільним процесом на прикладі цивільного процесуального законодавства, як щодо загальних засад цивільного судочинства, так і щодо окремих видів проваджень у цивільних справах. З огляду на це та з метою забезпечення зручності сприйняття пропонуємо розглянути конкретні приклади через призму їх поділу на два блоки:

- гармонізація цивільного процесуального законодавства щодо загальних засад цивільного судочинства;
- гармонізація цивільного процесуального законодавства щодо окремих видів проваджень у цивільних справах.

Зокрема, варто апелювати передусім до загальних засад до яких, на наш погляд, доцільно віднести завдання та принципи. Адже, як слушно зауважується у науковій літературі, будь-яке законодавство, в тому числі і цивільне процесуальне, повинно містити положення, які слугують визначальним орієнтиром у досягненні певного результату [10, с. 77]. Так, по-перше, відповідно до змін 2017 року [11] у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) [12], з метою забезпечення ефективного захисту прав, було уточнено завдання цивільного судочинства. Зокрема, проаналізувавши положення нині чинної редакції цієї статті можна дійти висновку щодо їх відповідності приписам ст. 6. Конвенції про захист прав людини та основних свобод [1] щодо права кожного

при вирішенні питання щодо його прав та обов'язків на справедливий та відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом

По-друге, серед загальних засад здійснення судочинства була пропозиція визначити нові для цивільного судочинства України принципи, зокрема пропорційності, неприпустимості зловживання процесуальними правами тощо. Але основним, безсумнівно, є принцип *case management*, або організації розгляду справи, який було прийнято за основу під час реформування ЦПК України [5, с. 58].

По-третє, було введено поняття «розумний строк» цивільного судочинства. Як слушно зазначається у науковій літературі, чинний ЦПК України [12] в цій частині є найбільш прогресивним та сучасним, оскільки закріплення цього принципу цивільного судочинства у положеннях надало йому статусності та акцентованого застосування під час розгляду цивільних справ. Практичність застосування цього принципу є визначальною та першочерговою [13, с. 98].

По-четверте, значних змін під час реформи ЦПК України [12] зазнав інститут судових витрат. Стандарти щодо судових витрат та їх пропорційності заявленим вимогам, а також запровадження принципу «платить той, хто програв» у цілому відображені в ЦПК України [12], а також положення про правову допомогу тим особам, які потребують розстрочення, відстрочення сплати судових витрат тощо. Усе це у цілому відповідає підходам, що визначені в Спільних мінімальних стандартах цивільного процесу в Європейському Союзі [5, с. 59], ухвалених у липні 2017 р. Резолюцією Європейського Парламенту [14], де зазначено, що основним завданням закріплення єдиних спільних мінімальних стандартів цивільного процесу є забезпечення прав особи шляхом встановлення мінімальних стандартів щодо початку, проведення і завершення провадження з розгляду цивільних справ у судах держав-членів, з метою забезпечення якісно нового етапу гармонізації цієї галузі права, що відображає загальне прагнення спільноти до визначення єдиних підходів до основних положень цивільного процесу, які, за задумом авторів цих реформ, мають застосовуватися як до трансграничних, так і до внутрішніх спорів [15, с. 9-92].

По-п'яте, в редакції ЦПК України [12] 2017 року знайшов відображення цілком новий для національного законодавства України у сфері цивільного процесу інститут врегулювання спору за участю судді, що має забезпечити більш реальну перспективу вирішення спору без ухвалення рішення по суті.

Наведені приклади не є вичерпними. Втім необхідність подальшої гармонізації законодавства у цій сфері все ще залишається актуальною.

Що ж стосується гармонізації цивільного процесуального законодавства щодо окремих видів проваджень у цивільних справах, то яскравим прикладом є законодавчі новели стосовно наказного провадження. Так, зокрема, законодавство України у сфері наказного провадження значною мірою гармонізоване із законодавством Європейського Союзу. Вітчизняний законодавець обрав бездоказову модель наказного провадження, що є виправданим з огляду на можливість забезпечення доступності, швидкості й ефективності судового розгляду.

Утім, все ще залишається необхідність подальшої гармонізації національного законодавства України із законодавством ЄС у цій сфері. Так, зокрема, відповідно до цивільного процесуального законодавства України наказне провадження в Україні складається з кількох стадій:

- а) розгляд заяви та видача судового наказу;
- б) скасування судового наказу;
- в) виконання судового наказу.

Водночас, згідно з Регламентом «Про введення Європейського наказного провадження» [16] процедура наказного провадження, складається з таких стадій:

- а) вивчення заяви про видачу Європейського виконавчого листа й ухвалення рішення щодо заяви;
- б) подання заперечення на Європейський виконавчий лист і перевід справи в загальне цивільне судочинство;
- в) примусове виконання Європейського виконавчого листа.

Відповідно до ЦПК України [12], суддя відмовляє у видачі судового наказу, якщо:

- а) заява подана з порушеннями форми та змісту, визначених законом;
- б) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;
- в) заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам, встановленим законом;
- г) наявні загальні обставини, які перешкоджають відкриттю провадження у справі;
- г) з моменту виникнення права вимоги пройшов строк, який перевищує позовну давність, встановлену законом для такої вимоги, або пройшов строк, встановлений законом для пред'явлення позову в суд за такою вимогою;
- д) судом раніше виданий судовий наказ за тими самими вимогами, за якими заявник просить видати судовий наказ;
- е) судом раніше відмовлено у видачі судового наказу з підстав, які перешкоджають повторному зверненню до суду;

е) із поданої заяви не вбачається виникнення або порушення права грошової вимоги, за якою заявником подано заяву про видачу судового наказу;

- ж) заяву подано з порушенням правил підсудності;
- з) якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи-боржника.

Відповідно до Регламенту «Про введення Європейського наказного провадження» [16] Суд може відхилити заяву тільки в таких випадках:

- а) заява не відповідає вимогам, передбаченим Регламентом;
- б) заява завідомо необґрунтована;
- в) заяву не було доповнено, уточнено або змінено протягом строку, встановленого судом

Крім того, слушно видається у контексті досліджуваного питання пропозиція, яку у своєму дослідженні наводить О. М. Великорода щодо необхідності розширити сферу застосування наказного провадження. Зокрема, передбачити можливість видачі судового наказу, якщо заявлено вимогу про стягнення заборгованості за будь-яким договором, укладеним у письмовій (зокрема, електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також якщо заявлено вимогу про відшкодування матеріальних збитків, завданих злочином або адміністративним проступком, коли вина особи встановлена рішенням суду, а розмір збитків підтверджується рішенням суду або в інший спосіб, визначений законом [17, с. 527].

Зокрема, дослідниця пропонує з метою подальшої гармонізації законодавства України та Європейського Союзу у сфері наказного провадження в цивільному процесі розширити сферу застосування наказного провадження, виклавши ч. 1 ст. 161 ЦПК України в такій редакції:

«1. Судовий наказ може бути видано, якщо:

- 1) заявлено вимогу про стягнення заборгованості за договором, укладеним у письмовій (зокрема, електронній) формі з урахуванням індексу інфляції та 3% річних, нарахованих заявником на суму заборгованості, якщо сума

вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати, середнього заробітку за час затримки розрахунку та інших платежів, передбачених законодавством про працю;

3) заявлено вимогу про відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином або адміністративним проступком, коли вина особи встановлена рішенням суду, а розмір збитків підтверджується рішенням суду або в інший спосіб, визначений законом;

4) заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі: на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;

5) заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;

б) заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало чинності, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів» [17, с. 520].

У контексті досліджуваного питання заслуговують уваги зміни, які дозволяють унеможливити звуження права на справедливий суд в розумінні ст. 6 Конвенції. Зокрема, маємо на увазі зміни запропоновані Д. О. Менюк щодо судового рішення як об'єкта перегляду, до якого автор пропонує «включити всі види судових рішень, які набрали законної сили і якими закінчено розгляд справи», а також щодо «включення до суб'єктів подання заяви про перегляд осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки після апеляційного та або касаційного оскарження рішення, про перегляд якої просить заявник» [18, с. 180]. Як зазначає науковець, «інший, від встановленого чинним цивільним процесуальним законодавством, поділ обставини на нововиявлені та виключні, в основу якого покладено судові рішення, дозволить уникнути на практиці проблем, що виникають у сфері доказування підстав для перегляду. Окрім того, це також забезпечить чітке розуміння правової природи кожної із обставин, а відтак, зменшить випадки зловживання процесуальними правами та звернення осіб із заявою про перегляд судового рішення за неналежних підстав. Такі зміни можуть стати позитивним кроком на шляху утвердження міжнародних стандартів здійснення судочинства, а також забезпечення ефективності вирішення і розгляду цивільних справ» [18, с. 181].

Як наведені нами вище приклади гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом, так і наведені приклади невідповідностей не є вичерпними. А отже, необхідність подальшої гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом є безперечною. Там паче, з огляду на надання Україні статусу країни-кандидата на членство у ЄС. І з цього приводу уваги заслуговують висловлені у літературних джерелах пропозиції щодо доцільності розробки та прийняття Програми гармонізації цивільного процесу України з відповідними європейськими стандартами (далі – Програма), в якій, зокрема, необхідно передбачити заходи щодо усунення розбіжностей між визначальними положеннями законодавства України та ЄС у сфері цивільного судочинства; перелік питань, з яких були прийняті Регламенти Ради ЄС, у тому

числі щодо юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах, вручення судових та позасудових документів, отримання доказів; заходи щодо прискорення укладення двосторонніх договорів про правову допомогу в цивільних та комерційних справах з тими державами-членами ЄС, з якими такі договори ще не були укладені після проголошення Україною незалежності; перелік законодавчих актів, які потребують змін у світлі інтеграції, обумовлених підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС; заходи щодо активізації та розширення наукового співробітництва між вченими України та ЄС у галузі цивільного процесуального права та поглибленої підготовки суддів до майбутнього запровадження європейського законодавства на території України [19, с. 212; 20, с. 15-16]. На наш погляд, такі Програми, серед іншого, значно сприятимуть якомога швидшій та ефективнішій подальшій гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом.

В цілому, під час подальшого реформування національного цивільного процесуального законодавства України варто врахувати передусім європейський досвід вирішення трансграничних спорів як квінтесенцію стандартів, які застосовуються в усіх державах-членах та відображають спільні погляди на справедливе правосуддя [21]. Україні у світлі майбутнього членства в ЄС варто запозичувати передовий досвід.

Разом з тим, доки процес гармонізації не завершено варто дотримуватися встановлених Європейським Судом Справедливості вимог та принципів еквівалентності

та ефективності національних процесуальних норм [22]. Це означає, що за відсутності будь-яких відповідних гармонізованих процесуальних норм національна правова система має встановити детальні процесуальні правила (принцип процесуальної автономії). Проте ці норми не повинні бути менш сприятливими, ніж ті, що регулюють подібні внутрішньодержавні дії (принцип еквівалентності), а також вони не можуть бути сформульовані таким чином, щоби було практично неможливо або надмірно важко реалізувати права, надані правом Співтовариства (принцип ефективності) [23; 24].

Висновки і перспективи подальших розвідок. В ході дослідження виявлено, що в цілому гармонізація цивільного процесу України з європейським цивільним процесом стала визначальною тенденцією конституційної реформи у сфері правосуддя 2016 року та реформи цивільного процесу в 2017 році. Це дає змогу виокремити два напрямки гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом:

- реформування структури судів цивільної юрисдикції;
- реформування цивільного процесуального законодавства.

Станом на сьогодні Україною вже зроблено чимало кроків на шляху до гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом. Разом з тим ще багато роботи належить зробити.

Насамкінець, зауважимо, що питання гармонізації цивільного процесу України з європейським цивільним процесом потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.10.2022 р.).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однією стороною, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 19.10.2022 р.).
3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 року. URL: № 1629-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 19.10.2022 р.).
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 19.10.2022 р.).
5. Ізарова І. О. Спільні стандарти цивільного процесу в ЄС: загальна характеристика та перспективи реалізації. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Том 1. С. 55-61.
6. Venice Commission and the Directorate of Co-operation within the Directorate General of Human Rights and Legal Affairs of the Council of Europe, 'Joint Opinion on the Draft Law «On the Judicial System and the Status of Judges of Ukraine» (Venice, 12–13 March 2010). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)003-e) (дата звернення: 20.10.2022 р.).
7. Venice Commission and the Directorate of Justice and Human Dignity within the Directorate General of Human Rights and Rule of Law of the Council of Europe, 'Joint opinion on the draft law amending the Law «On the judiciary and the status of judges and other legislative acts of Ukraine» (Venice, 14–15 October 2011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)033-e) (дата звернення: 20.10.2022 р.).
8. Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe, 'Joint Opinion on the draft amendments to the Law «On the Judiciary and the Status of Judges» and certain Laws on the activities of the Supreme Court and Judicial Authorities (Draft Law no. 3711)' (8–9 October 2020). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD\(2020\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD(2020)022-e) (дата звернення: 20.10.2022 р.).
9. Komarov V., Tsuvina T. The Impact of the ECHR and the Case law of the ECtHR on Civil Procedure in Ukraine. 2021. №1(9). Access to Justice in Eastern Europe. P. 79–101.
10. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О. В. Гетманцев, Л. А. Кондрат'єва, Л. А. Остафійчук, А. Л. Паскар, І. Ю. Татулич; за ред. О. В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с.
11. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 року №2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 19.10.2022 р.).
12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 19.10.2022 р.).
13. Дяченко С. В., Марчак А. Т. Єдині підходи до стандартів цивільного процесу в Європі та в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №1. С. 96-99.
14. European Parliament resolution of 4 July 2017 with recommendations to the Commission on common minimum standards of civil procedure in the European Union. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0282+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>. (дата звернення: 19.10.2022 р.).
15. Науково-практичний коментар до цивільного процесуального законодавства Європейського Союзу : Частина 2 / за заг. ред. І. О. Ізарової ; кол. авт.: І. О. Ізарова, Р. Ю. Ханік-Посполітак, Н. Ю. Панич, В. В. Терехов, А. С. Ковтун. Київ : Дакор, 2018. 568 с.
16. Regulation (EC) № 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006R1896> (дата звернення: 19.10.2022 р.).
17. Великорода О. М. Гармонізація законодавства України та ЄС у сфері наказного провадження в цивільному процесі. *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union : Collective monograph*. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2020. С. 512-530.

18. Менюк Д. О. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному процесі України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (08 – Право) / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2021. 254 с.
19. Фортуна Т. Я. Гармонізація права України та ЄС у сфері визнання і виконання рішень іноземних судів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2020 № 46. С. 208-213.
20. Ізарова І. О. Теоретичні і практичні засади гармонізації цивільного процесу ЄС та України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00. 03 / Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 439 с.
21. Костів Н. І. Гармонізація цивільного процесу ЄС та України. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11173/KOSTOVA%20N%20I.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
22. Case C-430/03 Jeroen van Schijndel and Johannes Nicolaas Cornelis van Veen v Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten ECLI:EU:C:1995:441, para 17.
23. Case 33/76 Rewe-Zentral AG v Lanswirtschaftskammer für das Saarland ECLI:EU:C:1976:188
24. Case C-45/76 Comet BV v Produktschap voor Siergewassen ECLI:EU:C:1976:191.